

both according to quantitative and high-quality criteria and organizationally structural forms. The conclusion is made that development of PFG in Ukraine will allow deciding the row of problem issues, caused by transformation processes in the economy of the country. Exactly on principles of forming of FPG effective transformation of the Ukraine's economy, acceleration of solving a number of questions, can be well-to-do from overcoming of the crisis phenomena, increase the role of domestic production, in the international division of labour.

Keywords: financially industrial group, industrial enterprise, investment activity, innovative activity, financial capital, bank establishment.

УДК 336.77.067:774.3

ОЦІНЮВАННЯ БАНКАМИ УКРАЇНИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Р.Р. Коцовська¹

Проаналізовано кредитну діяльність банків України упродовж кризових 2013-2016 рр., наголошено на незадовільній якості їхніх кредитних портфелів та необхідності формування у повному обсязі резервів за кредитними операціями. Проблемні кредити призводять до зменшення прибуткової діяльності банків, втрати ліквідності, і, зрештою, капіталу. Розкрито нові підходи до визначення банками розміру кредитного ризику, ґрунтуючись на новому Положенні Національного банку України.

Ключові слова: банки, проблемні кредити, кредитний ризик, ймовірність дефолту позичальника, резерв для покриття проблемної заборгованості, забезпечення кредиту, розмір кредитного ризику.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна переживає надзвичайно складну історичну епоху. Військові дії на сході, анексія Криму, що призводять до людських втрат, занепаду економіки, проблем у зовнішніх відносинах, не сприяють швидкому вирішенню політичних та економічних питань всередині країни. Проте у державі чітко взято курс на реформування економіки та євроінтеграцію.

Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, безперечно, у подальшому сприятиме стабільності не тільки фінансової системи, але й економіки загалом. У програмі значну увагу приділено вдосконаленню законодавчо-нормативної бази щодо діяльності банків України, яка максимально наблизитиметься до міжнародних стандартів [2].

"Кредитний ризик є одним з найбільш істотних ризиків банківської діяльності. Неадекватна оцінка банком рівня кредитного ризику може спричинити втрату капіталу та ліквідності, створюючи загрозу інтересам вкладників та інших кредиторів банку", наголосила директор Департаменту методології Національного банку України Наталія Іваненко [3].

Вітчизняні науковці-економісти В.Л. Кльоба, О.А. Криклій, А.М. Мороз, Л.О. Примостка, Б.І. Пшик, Р.А. Слав'юк, Т.С. Смовженко та ін. у своїх працях висвітлюють проблеми банківської кредитної діяльності, надають дієві рекомендації щодо зменшення кредитних ризиків, проте вирішенню ризиковості активних операцій банків приділятимуть пильну увагу ще кілька років.

¹ доц. Р.Р. Коцовська, канд. екон. наук – Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ "Університет банківської справи"

З огляду на це, Національний банк України постановою № 351 від 30.06.2016 р. затвердив Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, яке розробляли у співпраці зі банківською спільнотою з залученням експертів МВФ, Світового банку, міжнародної компанії Oliver Wyman, USAID.

Метою роботи є короткий аналіз кредитної діяльності банків України та висвітлення методики визначення ними розміру кредитного ризику за вимогами відповідного Положення, затвердженого постановою № 351 від 30.06.2016 р.

Результати дослідження. Однією з причин неплатоспроможності банків України та виведення їх із ринку є наявність у них великого обсягу проблемних кредитів. Часто банки під час надання кредитів переоцінювали фінансові можливості позичальників, унаслідок чого подавали не завжди правдиву інформацію про проблемні активи, не формували у повному обсязі резервів для повернення збитків від неякісних кредитних операцій.

Упродовж 2013-2015 рр. виведено з ринку понад 60 банківських установ, активи діючих банків за перше півріччя 2016 р. також зазнають змін, передусім через скорочення залучених банками коштів від клієнтів і наданих їм кредитів, девальвацію гривні, політичну та економічну ситуацію у країні (табл. 1).

Табл. 1. Основні показники діяльності банків України впродовж 2013-2015 рр. і два квартали 2016 року (млн грн)

№ з/п	Показник	на 01.01. 2014 р.	на 01.01. 2015 р.	на 01.01. 2016 р.	на 01.04. 2016 р.	на 01.07. 2016 р.
1	Кількість діючих банків	180	163	117	111	102
2	Активи банків	1278095	1316852	1254390	1299063	1260617
3	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1408688	1520817	1571753	1624323	1572028
4	Кредити надані з них кредити надані СГ	911402 698777	1006358 802582	965090 805620	983944 805622	907955 746876
5	Кредити надані фізичним особам	167773	179040	150960	150957	138940

Джерело: складено за даними [1, 4].

Детальніший аналіз даних табл. 1 щодо кредитної діяльності банків упродовж першого півріччя 2016 р. вказує на те, що банки переважно надають кредити юридичним особам, що становить понад 80 % від загальної суми їхніх кредитних портфелів. Невеликий обсяг кредитування фізичних осіб можна пояснити загальним спадом доходів населення, складною соціальною та демографічною ситуацією в державі.

Аналізуючи якість кредитного портфеля банків тільки за перше півріччя 2016 р., де кількість діючих банків скоротилася тільки на 9 одиниць, спостерігаємо досить непривабливу картину, а саме: частка простроченої заборгованості у загальній сумі кредитів на 01.07.2016 р. зросла, порівняно з початком року, на 2 процентних пункти, а порівнюючи з 2015 р., кредитна заборгованість зросла майже удвічі. Отже, сума сформованих резервів за активними операціями банків також постійно зростає, навіть попри те, що банки приховують таку інформацію (рис.).

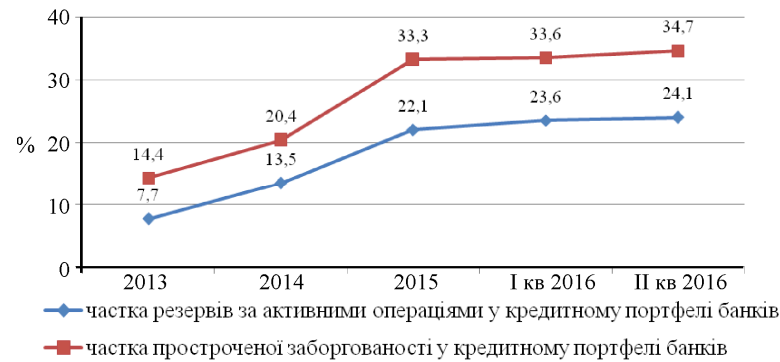

Рис. Динаміка частки резервів за активними операціями та частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі банків упродовж 2013-2015 рр. і 1-го півріччя 2016 р. (складено за даними [1, 4])

З 01.01.2013 р. банківські установи для відшкодування можливих втрат за активними операціями формували резерви відповідно до Положення, затвердженого Постановою НБУ № 23 від 25 січня 2012 р. Це Положення враховувало основні вимоги міжнародних стандартів фінансової звітності та рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду, проте визначення класу позичальника базувалося за фактом виконання ним зобов'язань.

Для забезпечення повної та своєчасної оцінки банками величини кредитного ризику, що сприятиме коректному розрахунку їх капіталу, та, в кінцевому результаті, посилить фінансову стабільність банківського сектора, Національний банк України постановою Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. затвердив нове Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями.

Якраз у цьому Положенні для розрахунку розміру кредитного ризику передбачено застосування рекомендованої Базельським комітетом з банківського нагляду формули, яка використовує три компоненти: ймовірність дефолту боржника (PD – probability of default), рівень втрат у разі дефолту (LGD – loss given default) і експозицію під ризиком (EAD – exposure at default).

Стверджуємо, що розроблення та потребу запровадження банками вказаного Положення з 01.01. 2017 р. на часі, бо спираючись на дані НБУ, що подані у "Звіті про фінансову стабільність", результати стрес-тестування двадцяти найбільших банків України показали, що якість кредитного портфеля банків у 2015 р. була на найнижчому історичному рівні: частка кредитів 4 категорії (ймовірність дефолту 51-99 %) та 5 категорії (дефолт) у їхніх кредитних портфелях становила 53 % [5].

Наведемо тлумачення найосновніших категорій Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями:

- втрати в разі дефолту (LGD) – компонент (коефіцієнт) розрахунку розміру кредитного ризику, що відображає рівень втрат (збитків) унаслідок дефолту боржника/контрагента;

- експозиція під ризиком (EAD) – компонент розрахунку розміру кредитного ризику, що відповідає боргу за активом, який перебуває під ризиком дефолту боржника/контрагента;
- борг за активом – балансова вартість активу (основна заборгованість перед банком та нараховані доходи, визнані банком згідно з нормативно-правовим актом НБУ з бухгалтерського обліку, з урахуванням пасивних залишків (за наявності)) / надане фінансове зобов'язання / нараховані доходи за операціями, за якими немає основної заборгованості без урахування суми сформованого резерву; уцінки за цінними паперами, що оцінюються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки; дисконту та/або премії.
- кредитний ризик (CR) – розмір очікуваних втрат (збитків) (EL) за активом унаслідок дефолту боржника/контрагента [6].

Банки, ґрунтуючись на новому Положенні НБУ, розроблятимуть внутрішні положення за кожним видом фінансових активів, групою фінансових активів, дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку та наданими фінансовими зобов'язаннями.

У роботі зупинимось тільки на аналізі поданої у Положенні інформації про визначення банками України розміру кредитного ризику за найосновнішими активними банківськими операціями – кредитними.

Під час визначення кредитного ризику за активами банки будуть дотримуватися певних принципів:

- 1) переваги сутності здійснюваних банком активних операцій над їх формою;
- 2) своєчасності та повноти виявлення кредитного ризику, базуючись на повній інформації про клієнта та його господарської діяльності;
- 3) адекватності оцінки розміру кредитного ризику, що враховує грошові потоки позичальника, підтверджені фінансовою та статистичною звітністю;
- 4) застосування банком різних способів зниження кредитного ризику;
- 5) урахування власного досвіду банку під час оцінки кредитного ризику шляхом застосування судження управлінського персоналу/колеґіального органу банку.

Банк здійснюватиме розрахунок розміру кредитного ризику за активами на індивідуальній та груповій основі.

Формула для розрахунку розміру кредитного ризику за активами на індивідуальній основі така:

$$CR_{ind} = \max \left\{ 0; PD_{ind} \left[EAD - \left(\sum_{i=1}^j (CV \times k) i + RC \right) \right] \right\}. \quad (1)$$

Формула (1) ґрунтується на такій формулі:

$$CR_{ind} = PD_{ind} \times LGD_{ind} \times EAD_{ind}, \quad (2)$$

де: CR_{ind} – розмір кредитного ризику за активом на індивідуальній основі; PD_{ind} – коефіцієнт ймовірності дефолту боржника/контрагента за активом, визначений банком згідно з вимогами цього Положення;

$$LGD_{ind} = 1 - RR_{ind},$$

де: RR_{ind} – коефіцієнт, що відображає рівень повернення боргу за активом за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень,

$RRind = \left(\sum_{i=1}^j (CV \times k) i + RC \right) / EADind$, $EADind$ – експозиція під ризиком за активом на дату оцінки; CVi – вартість i -го виду забезпечення, що береться до розрахунку кредитного ризику (у разі наявності кількох видів забезпечення за одним активом). Якщо забезпечення немає або не відповідає переліку, критеріям та принципам прийнятності, визначеним Положенням, то до розрахунку береться значення CV , що дорівнює "0"; ki – коефіцієнт ліквідності i -го виду забезпечення, що визначається банком згідно з додатком б до цього Положення. Банк на підставі сформуваного судження щодо обсягу витрат на реалізацію забезпечення застосовує нижче (менше) значення коефіцієнта ліквідності забезпечення; RC – інші надходження, зокрема страхове відшкодування, фінансова порука, реалізація майна боржника/майнового поручителя, крім наданого в заставу [6].

У новому Положенні передбачено 10 класів боржника-юридичної особи (крім банку та бюджетної установи). Клас боржника-юридичної особи визначається на підставі його фінансового стану за допомогою інтегрального показника

$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i x_i, \quad (3)$$

де: Z – інтегральний показник; x_i – показники, що визначаються на підставі фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності боржника-юридичної особи, з урахуванням установлених Національним банком діапазонів для кожного фінансового показника; β_i – коефіцієнти логістичної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості показників; β_0 – вільний член логістичної моделі, значення якого актуалізується Національним банком.

Під час розрахунку інтегрального показника до уваги беруть моделі, які залежать від виду економічної діяльності юридичної особи, визначеного на підставі, наданого юридичною особою, розшифрування даних графі 2000 форм № 2 (2-м, 2-мс) (табл. 2). Фінансові коефіцієнти для юридичних осіб-позичальників (великих, середніх та малих підприємств) і встановлення для них класу за інтегральним показником банківські установи обчислюють, використовуючи відповідні таблиці, подані у додатках Положення [6].

Клас позичальників-юридичних осіб залежатиме ще від таких основних факторів:

- 1) своєчасності сплати боргу боржником: борг прострочений від 31 до 60 днів – банк визначає клас не вище 5; від 61 до 90 днів – не вище 8; від 91 та більше днів – не вище 10;
- 2) належності боржника до групи юридичних осіб під спільним контролем/групи пов'язаних контрагентів;
- 3) ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника/контрагента;
- 4) вимоги щодо визнання/припинення визнання банком дефолту боржника/контрагента;
- 5) наявності в банку інформації щодо кредитної історії боржника [6].

Табл. 2. Моделі розрахунку інтегрального показника боржника-юридичної особи для великого або середнього підприємства (за приклад взято секцію А)

№ з/п	Група видів економічної діяльності	Модель	Фінансовий показник (Ki)	Діапазон фінансових показників	Мінімальне значення діапазону (Ki min)	Максимальне значення діапазону (Ki max)	Показник (Xi)	
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А	$Z = 2,767 + 0,309 \cdot X11 + 0,821 \cdot X15 + 0,577 \cdot X1 + 0,504 \cdot X10 + 0,291 \cdot X16$	K11	1	Менше ніж 18,2 %	18,2 %	X11	-1,157
				2	36,6 %	36,6 %		-0,143
				3	Більше ніж 98,3 %	98,3 %		0,195
				4	Менше ніж 0,1 %	0,1 %		1,205
			K15	1	Менше ніж 0,1 %	0,1 %	X15	0,495
				2	5,4 %	5,4 %		0,332
				3	10,0 %	10,0 %		0,195
				4	36,5 %	36,5 %		-0,195
				5	Більше ніж 36,5 %	36,5 %		-1,062
			K1	1	Менше ніж 17,4 %	17,4 %	X1	1,079
				2	35,4 %	35,4 %		0,492
				3	88,5 %	88,5 %		-0,555
				4	Більше ніж 88,5 %	88,5 %		-1,474
			K10	1	Менше ніж 162,8 %	162,8 %	X10	-0,482
				2	206,8 %	206,8 %		0,335
				3	976,7 %	976,7 %		0,370
				4	Більше ніж 976,7 %	976,7 %		1,619
			K16	1	Менше ніж 0,8 %	0,8 %	X16	-1,108
				2	7,6 %	7,6 %		-0,150
				3	45,8 %	45,8 %		0,231
4	Більше ніж 45,8 %	45,8 %		0,684				

Джерело: складено за даними [6].

У Положенні висвітлено додаткові, досить жорсткі, фактори для визначення класу позичальника (розділи XVII; XVIII), що дасть змогу обом сторонам відповідально ставитися до укладення кредитної угоди.

Значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника-юридичної особи визначатиметься відповідно до табл. 3.

Табл. 3. Значення коефіцієнтів PD та LGD за активними банківськими операціями [6]. Діапазони значень коефіцієнта PD боржника-юридичної особи

№ з/п	Клас боржника-юридичної особи	Діапазони значень коефіцієнтів PD
1	1	0,005-0,009
2	2	0,01-0,019
3	3	0,02-0,03
4	4	0,04-0,06
5	5	0,07-0,10
6	6	0,11-0,17
7	7	0,18-0,32
8	8	0,33-0,59
9	9	0,60-0,99
10	10	1,0

Банк під час визначення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника-фізичної особи/фізичної особи-підприємця, банку-боржника та боржника-бюджетної установи їхній фінансовий стан оцінюватиме за кількісними та якісними показниками платоспроможності та своєчасністю сплати боргу (розділи V; VI; VII Положення). Установлено п'ять класів фінансового стану цих позичальників, причому є специфічні вимоги до банків-боржників і до боржників-бюджетних установ.

Кредити суб'єктам господарювання та фізичним особам у сумі до 2 млн грн тепер оцінюватимуться банками на портфельній основі (розділ XI Положення). Розрахунок розміру кредитного ризику за активами на груповій (портфельній) основі здійснюється за такою формулою:

$$CR_{групп} = \sum_{m=1}^n EAD_m \times PD_{групп} \times LGD_{групп}, \quad (4)$$

де: $CR_{групп}$ – розмір кредитного ризику за групою фінансових активів; n – загальна кількість кредитів у групі фінансових активів; m – порядковий номер кредиту в групі фінансових активів; EAD – експозиція під ризиком на дату оцінки; $PD_{групп}$ – коефіцієнт імовірності дефолту боржників/контрагентів, внесених до групи фінансових активів, визначений банком згідно з вимогами цього Положення; $LGD_{групп}$ – коефіцієнт, що відповідає рівню збитків за групою фінансових активів у разі дефолту.

У Положенні удосконалено також вимоги до переліку забезпечення кредитних операцій та умов його прийнятності (розділ X Положення).

Отже, цілком слушним є твердження директора департаменту фінансової стабільності НБУ Віталія Вавришука "Впровадження нового положення практично унеможливить кредитування банками фінансово неспроможних підприємств ..., що було загальнопоширеною практикою у минулому" [3].

Висновки. Отже, зменшення проблемних кредитних портфелів вітчизняних банків залежить не тільки від ефективної організації їхньої кредитної діяльності, поточного та стратегічного регулювання кредитних ризиків, але й від грамотного застосування найновішої методики формування резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями.

Література

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 1-й квартал 2016 року. [Електронний ресурс]. – Доступний з https://urik.com.ua/documents/researCh/bank_system_1_kv_2016.pdf.
2. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document? id=18563297>.
3. Національний банк України змінив підхід до оцінки банками кредитного ризику. [Електронний ресурс]. – Доступний з https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id= 33244989& cat_id=55838.
4. Основні показники діяльності банків в 2016 році. [Електронний ресурс]. – Доступний з https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article? art_id=34661442&cat_id=347 98.
5. Офіційний сайт НБУ. [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://www.bank.gov.ua>.
6. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затверджене постановою Правління НБУ від 30.06.2016 р., № 351 / Податковий кодекс України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0351500 16>.

Надійшла до редакції 28.09.2016 Р.

Коцовская Р.Р. Оценка банками Украины кредитного риска в современных экономических условиях

Проанализирована кредитная деятельность банков Украины в течение кризисных 2013-2016 гг., выделено неудовлетворительное качество их кредитных портфелей и необходимость формирования ими в полном объеме кредитных резервов. Проблемные кредиты снижают прибыльную деятельность банков, их ликвидность и, в конечном итоге, капитал. Раскрыты новые подходы к определению банками размера кредитного риска, основываясь на новом Положении Национального банка Украины.

Ключевые слова: банки, проблемные кредиты, кредитный риск, вероятность дефолта заемщика, резерв для возмещения проблемной задолженности, обеспечение кредита, размер кредитного риска.

Kotsovska R.R. Evaluation of Repayment Risk in Modern Economic Conditions by Ukrainian Banks

The analysis of Ukrainian banks' credit activities during the crisis years 2013-2016 has been presented, the unsatisfactory quality of their loan portfolios and the need for them to set up full reserves for credit operations have been stressed. Non-performing loans lead to decrease in banks' revenue, loss of liquidity and capital. The author of the article has revealed new approaches to the determination of repayment risk amount by banks based on the new Regulation of the National Bank of Ukraine.

Keywords: banks, non-performing loans, repayment risk, probability of the borrower's default, non-performing loan reserve, loan security, repayment risk amount.

УДК 327(477:430)

ОСОБЛИВОСТІ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

З.Я. Макогін¹, Р.Я. Андрусейко²

Розглянуто торговельно-економічну та інвестиційну співпрацю України та Німеччини на сучасному етапі. Згідно з проаналізованими даними можна стверджувати, що значний обсяг імпорту з Німеччини становлять вироби високотехнологічного виробництва, тоді як у структурі експорту з України переважає давальницька сировина. За обсягами надходження інвестицій в українську економіку ФРН випереджає США, КНР і Росію та знаходиться на другому місці після Кіпру. Лідером за залученням німецьких інвестицій у 2015 р. була Дніпропетровська обл. (59,9 % інвестицій, що надійшли в область). Проведене дослідження показало, що українсько-німецькі відносини є комплементарними на рівні 56 %, що свідчить про значні перспективи двосторонньої співпраці.

Ключові слова: інвестиції, комплементарність товарної структури, економічне зростання, торговельний баланс, товари, послуги.

Постановка проблеми. У період нестабільної фінансово-економічної ситуації в країні, що супроводжується стрімкою девальвацією національної валюти, постає питання у пошуку стабільного торговельно-економічного партнера, співпраця з яким здатна забезпечити національні інтереси України. Одну із найбільш економічно вигідних країн для співпраці вважаємо Німеччину, що вже стала надійним союзником не тільки у торговельно-економічній та інвестиційній площині, але й у вирішенні ключових політичних питань. Тому вивчення

¹ доц. З.Я. Макогін, канд. екон. наук – Львівський торговельно-економічний університет;

² аспір. Р.Я. Андрусейко – Львівський торговельно-економічний університет